

ARKEOLOGISK UTREDNING MOTSVARANDE ETAPP 1
UPPLAND
STOCKHOLMS LÄN
EKERÖ KOMMUN
EKERÖ SOCKEN
FASTIGHETER ASKNÄS 1:165 OCH ASKNÄS 1:332

LARS ANDERSSON

EKERÖ KYRKOGRÅRD

UPPDRAG ARKEOLOGI RAPPORT 2020/17

Administrativa uppgifter

Uppdrag arkeologi projektnr:	20031
Landskap:	Uppland
Län:	Stockholm
Kommun:	Ekerö
Socken:	Ekerö
Fastighet:	Asknäs 1:165, Asknäs 1:332
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Typ av undersökning:	Motsvarande utredning etapp ett
Projektgrupp UA:	Lars Andersson (projektledare) Rebecka Jonsson
Uppdragsgivare:	Bjerring
Undersökningsperiod:	September 2020
Arkivmaterial:	Nej
Fynd:	Nej

Rapporterna från Uppdrag arkeologi är färgkodade:

- arkeologisk kontroll
- arkeologisk utredning
- arkeologisk förundersökning
- arkeologisk undersökning

Creative Commons erkännande Publik licens 4.0, undantaget Lantmäteriets kartmaterial.

Fotografier: Uppdrag arkeologi (om annat ej anges)

Omslagsbild: Ekerö kyrka och kyrkogård från nord-nordväst. Foto: Lars Andersson/Uppdrag arkeologi.

Producerad av Uppdrag arkeologi i Sverige AB.

Stockholm 2020.

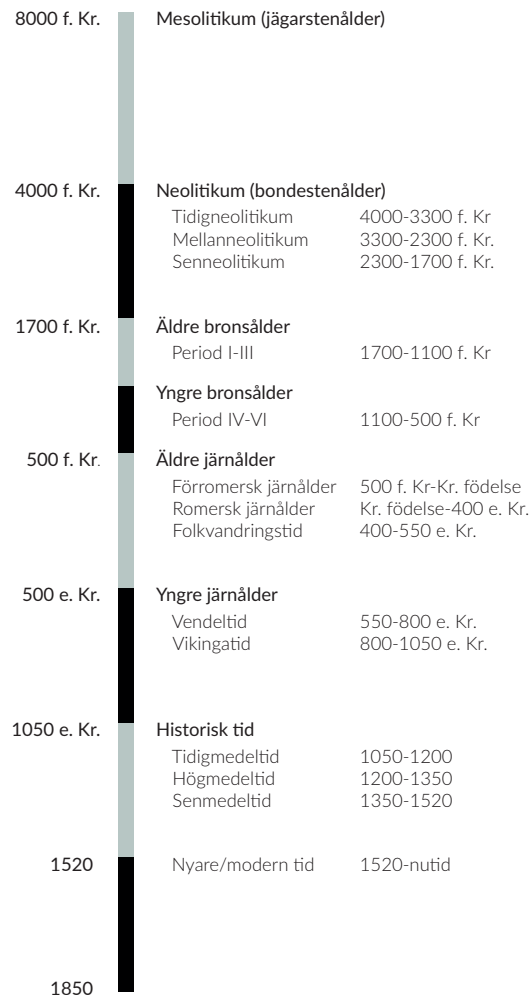
EKERÖ KYRKOGRÅRD

ARKEOLOGISK UTREDNING MOTSVARANDE ETAPP 1
UPPLAND
STOCKHOLMS LÄN
EKERÖ KOMMUN
EKERÖ SOCKEN
FASTIGHETER ASKNÄS 1:165 OCH ASKNÄS 1:332

LARS ANDERSSON

UPPDRAG ARKEOLOGI RAPPORT 2020/17

Arkeologisk periodindelning

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Antikvarisk bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	14
Genomförande	15
Syfte och frågeställningar	15
Metoder och arbetsmoment	15
Dokumentation	15
Fyndstrategi	15
Rapportering och registrering	15
Resultat	16
Kart- och arkivanalys	16
Inventering	17
Tolkning och värdering	19
Referenser	21

Sammanfattning

Ekerö pastorat planerar för en utvidgning av Ekerö kyrkogård och är i behov av kunskapsunderlag utifrån ett kultur-, natur och landskapsperspektiv. Uppdraget har tilldelats Bjerking med Uppdrag arkeologi som underkonsult gällande avsnittet arkeologi.

Utbredningsområdet utgjordes mestadels av åkermark belägen på en höjd från Mälarens vattennivå upp till ca 20 m ö h, samt enstaka mindre impediment. I föreliggande utredning har inga markgrepp utförts.

Arbetsinsatsen omfattade en okulär fältinventering över hela utredningsområdet (UO), kart- och arkivanalys samt rapportskrivning.

Ett tidigare okänt objekt som utgjordes av en husgrund med oklar fornlämningsstatus framkom inom UO. Vidare finns ytor inom åkermarken som kan innehålla fornlämning. Utredaren anser därför att en utredning etapp två med söschaktning/avtorvning enligt KML 2 kap bör utföras. Beslutande myndighet är länsstyrelsen i Stockholms län.

Fig. 1. Översiktskarta med läget för den arkeologiska utredningen markerad. Skala 1:200000. © Lantmäteriet, Metria, MS2019/03948.

Bakgrund

Antikvarisk bakgrund

Ekerö pastorat är i behov av en utökning av Ekerö kyrkogård, med en säkerställning av gravmark för de kommande 40 åren. Pastoratet behöver därför analysera befintliga förutsättningar på platsen utifrån ett natur-, kultur och landskapsperspektiv samt att pröva om visionen är genomförbar och ge förslag till hur en utbyggnad i så fall skulle kunna genomföras. Uppdraget att utreda frågan har tilldelats teknikonsultbolaget Bjerking, med Uppdrag arkeologi som underkonsult gällande de avsnitt som berör ämnet arkeologi.

I projektet ingår att ta fram erforderliga underlag för vidare process med samråd, dispensansökningar och bygglov hos berörda myndigheter och privatpersoner. Avsnittet som berör arkeologi motsvarar en arkeologisk utredning etapp ett, vilket omfattar en fältinventering, kart- och arkivanalys, litteraturstudier samt en bedömning av närområdets kända fornlämnings- och kulturmiljöer. Vidare görs en analys av eventuella vidare åtgärder som kan komma att krävas enligt Kulturmiljölagen 2 kap. Utredningsområdets (UO) omfattning har bestämts av Uppdrag arkeologi i samråd med Ekerö pastorat.

Topografi och fornlämningsmiljö

Ekerö kyrka är belägen intill Asknäs gårdstomt (tidigare benämnd Askanäs), som under historisk tid har relaterat till varandra. Fornlämningens bild i anslutning till läget för byn ger en antydning om att gården etablerades i tiden kring kristendomens införande i bygden, det vill säga sen vikingatid/tidig medeltid. Inga förhistoriska gravar är kända i direkt anslutning till gården vilket annars är ett vanligt förekommande förhållande vid gårdar med förhistoriskt ursprung.

Det strandnära läget uttrycker det medeltida frälsets strategi för att markera samhällsstatus och Asknäs läge är att betrakta som typiskt för en medeltida stormannagård i regionen (Bratt 1994). Både kyrkan och gården ligger på en höjd med en tydlig anknytning till Mälarens vatten. Vid etableringen bör bebyggelsen ha uppförts på en utskjutande landmassa som i det närmaste varit omflutet av vatten

Marken utgörs på den västra delen av höjden (där kyrkan och kyrkogården är belägna) av sandig morän medan den östra domineras av postglacial finsand. Utmed strandlinjen mot Mälarfjärden, samt på kyrkogårdens norra delar, kommer urberget i dagen på två platser. Norr om det bebyggda området återfinns stora områden där markerna utgörs av postglacial finlera samt postglacial grovlera (SGU). På den postglaciala leran återfinns idag mestadels åkermark.

I närområdet finns ett flertal fornlämningslokaler, varav ett flertal av särskild dignitet (t ex Helgö, Norsborg/Hallunda) och området ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården (Ekerö/Riksintressen).

De registrerade lämningarna i anslutning till UO utgörs av fornlämningskomplexet inom kontexten kring Asknäs bytomt (L2017:5427 m fl) samt fyra gravfält inom Ekerö sommarstad, beläget väster och söder om UO (L2017:5685, L2017:5820, L2017:4780 och L2017:5843). Komplexet kring kyrkan är av senvikingatida/medeltida karaktär med kyrkomiljö, runstenar och bytomtslämning. Sannolikt hör dessa till en gemensam kontext. Gravfälten vid Ekerö sommarstad har en karaktär som antyder en datering till yngre järnålder och är av den anledningen av intresse, då de indikerar ett eventuellt gårds-läge i direkt anslutning till UO. Avståndet till Asknäs

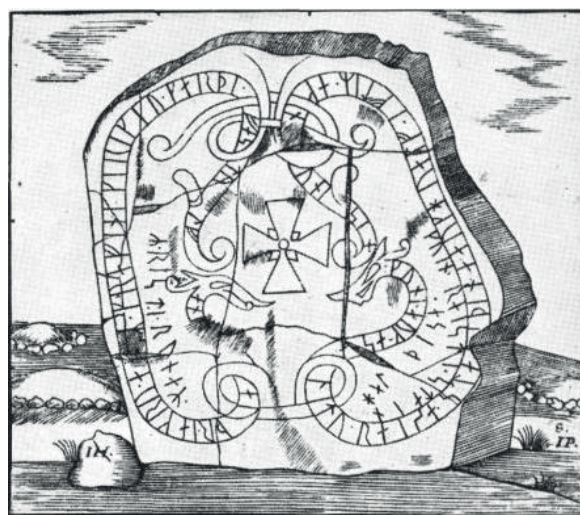

Fig. 2. Runstenen U 170 avbildad av Johan Peringsköld i början av 1700-talet.

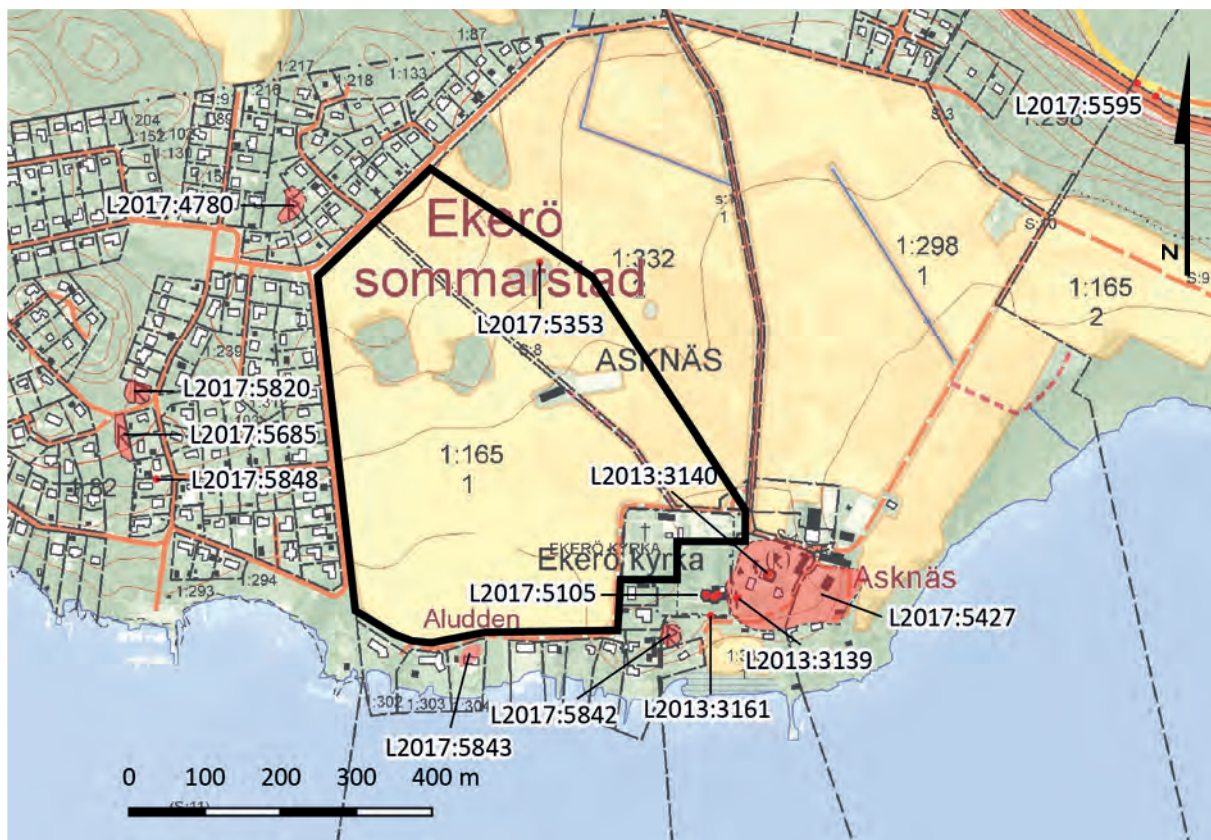

Fig. 3. Fastighetskartan med UO markerad med svart linje Registrerade lämningar i KMR markerade med rött. Skala 1:10000.

är dock nästan en kilometer, vilket bör anses vara för långt för att de ska uppfattas som gårdsgravfält till gården.

Den enda registrerade lämningen som är belägen inom UO är L2017:5353. Lämningen är i KMR registrerad som en hög och en husgrund, med antikvarisk status "fornlämningsliknande lämning". Vid föreliggande besök var lämningen svårinventerad på grund av kraftig överväxt av slån och rönnbär.

Söder om och i direkt anslutning till UO finns gravfältet L2017:5843 som till synes ligger höjdmässigt mycket lågt. Vid en kontrollmätning inom föreliggande utredning konstaterades att nivåerna ligger över fem m ö h, vilket därmed möjliggör en datering till vikingatid. Gravfältet betecknas som osäkert i samband med inventeringen år 1981 men bör bevakas (KMR). Lämningen är idag belägen inom en bebyggd tomt.

Straxsydväst om Ekerö kyrka finns högen L2017:5842. Högen kan eventuellt utgöra resterna efter en medeltida kastal (efter tillägg i KMR 2005). Tolkningen är dock att betrakta som osäker, då inga undersökningar eller markanalyser har utförts. På en karta från år 1730 (Akt A23-2:1) är lämningen markerad som klockstapel och toppen av högen är tydligt utplanad. Några tydliga konstruktionsdetaljer i övrigt av en klockstapel kan dock idag inte observeras.

Ekerö kyrka byggdes under slutet av 1100-talet, troligtvis som gårdskyrka till Askanäs. På platsen kan det möjligtvis ha funnits en äldre träkyrka (Tuulse 1954). Då inga spår efter en sådan har hittats baseras tolkningen på en runinskrift från andra halvan av 1000-talet (U 170), vilken berättar om en man som dog på Ekerö och begravdes på kyrkogården (fig. 2). Texten lyder "Gunne och Åsa lät resa denna sten och valv efter Önd sin son. Han dog på Ekerö. Han är begravd på kyrkogården. Fastulv ristade runorna.

Lista över lämningar registrerade i KMR

Lämningsnr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
L2017:5842	Hög	Hög, ca 25 m diam 2,5 m h. Krönet avplanat, ca 18 m diam. Kantskadad i V invid inkörsväg. På grund härav har högen blivit något avlång i riktning N-S. Den avplanade delen inhägnas av en häck, förr använd som berså. Någon stig dit finnes ej.	Fornlämning
L2013:3161	Runristning	Enligt uppgift i Fornvännen 1990:32 påträffades fragmentet 1981 i S bogårdsmuren "ungefär mitt för kyrkans södra portal. Det ligger ovanpå muren på sydsidan. Det tycks ha utgjort runstenens topp. Materialet är röd sandsten. Storlek 53 X 60 X 21,5 cm. På den något ojämna och vittrade ristningsytan finns en runslinga med 16 eller 17 runor. Runorna är ristade med breda och grunda linjer och deras höjd är 11-16 cm. Inskrift: "...denna sten efter..."	Övrig kulturhistorisk lämning - Uppgift om lämning, ej bekräftad i fält
L2012:288	Kyrka/kapell	Medeltida kyrka med medeltida kyrktomt. Vid arkeologiska förundersökningar åren 2014-2016 i samband med dräneringsarbeten, undersöktes 2 skelettgravar intill långhusets norra grundmur. Båda skeletten var efter vuxna kvinnor. Armställningen på ett av skeletten tyder på att graven tillhör 1300-tal eller senare. Skelettet låg med benen in under kyrkans norra korsarm som är byggd på 1680-talet, vilket ger en relativ datering. Fynd av 1 bryne av sandsten. (Raä dnr 3.4.2-3961-2016)	Möjlig fornlämning. Rekommenderad bedömning: fornlämning
L2013:3163	Runristning	I kyrkan finns en gravhäll med latinsk runinskrift, den s. k. Ingeborgstenen, med krönt kors, Up 15. Se skiss i boken för RAÄ-nr Ekerö 192:1.	Fornlämning
L2017:5105	Runristning	Runstensfragment, del av U 405, 98 x 55 cm och 12 cm tj. Djup och tydlig inskrift. Röd sandsten.	Fornlämning

Lämningsnr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
L2013:3139	Runristning	Fragment av runsten, röd sandsten, omnämnt i beskrivningen för Ekerö 192:1. Enligt uppgift av Helmer Gustavsson i Nytt om Runer (NOR) påträffades fragmentet liggande med ristningsytan nedåt i den övre delen av Ö kyrkogårdsmuren. Fragmentet mäter 10 × 8 × 4,5 cm. Ristningen på det utgörs av en bågformad ramlinje samt resterna av en huvudstav. Fragmenten förvaras nu i kyrkan. Eftersom lagringsskikten i detta fragment och i fragmentet Ekerö 202, som även det hittades i Ö muren, är olika, har fragmenten förmodligen inte tillhört samma runsten. De avviker också i fråga om huggningslinjer och sandstenens skiktning från de två tidigare kända fragment av två runstenar från Ekerö kyrka, det ena fragmentet påträffat 1952 under marken (se Ekerö 205), det andra 1981 ovanpå den södra bogårdsmuren (se Ekerö 201).	Övrig kulturhistorisk lämning
L2013:3162	Runristning	Fragment av runsten, omnämnt i beskrivningen för Ekerö 192:1. Enligt uppgift av Helmer Gustavsson i Nytt om Runer (NOR) påträffades fragmentet, som var av röd sandsten, liggande med ristningsytan nedåt i den övre delen av Ö kyrkogårdsmuren. Fragmentet har triangulär form och mäter 13,5 × 9 × 7,5 cm. På ristningsytan finns en bågböjd ristad linje, förmodligen en del av ena ramlinjen i en runslinga samt ett 1,5 cm långt stycke av huvudstaven till en runa vid ramlinjen. Fragmentet förvaras nu i kyrkan.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2017:5427	Bytomt/gårds tomt	Asknäs gårdstomt, delvis bebyggd. Enligt arkeologisk utredning äldsta kartering år 1730 (A23-2:1). Äldsta skriftliga belägg 1350. Medeltida sätesgård.	Fornlämning. OBS att uppgiften om äldsta belägg och kartering är felaktig.

Lämningsnr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
L2017:5843	Gravfält	Gravfält 30x20 m (NÖ-SV) bestående av ca 5 fornlämningar, vilkautgöras av 3 högar, 2 runda stensättningar. Högarna äro ca 5 mdiam 0,3 m h. Samtliga starkt skadade 2 av dem urgrävda och använda som skäpgröp. De runda stensättningarna äro ca 1,5 m diam 0,1 m h. Kantkedjan bestående av 0,1-0,2 m st stenar, antal 7-9. Den ena stensättningen har mittsten ca 0,6 m st. Högarna och enstensättning ligger på nordsluttning. Gravfältet osäkert. Beses ihöst. Käll: Inv handl H. Thålin 1936. Inga fornlämningar kunde iakttagas. Bör dock kontrolleras vid ev exploatering. Beskrivningen är inte kvalitetssäkrad. Information kan saknas, vara felaktig eller inaktuell. Se även Inventeringsbok.	Möjlig fornlämning
L2017:5353	Fornlämningsliknande lämning	Hög, ca 5 m diam 0,3 m h mittgrop 1x0,5 m 0,1 m djup. Högen beväxt med nypon och rönnbuskar. Inv S 34cg V om högen ligger en osäker rektangulär stensättning. Högen är mycket osäker och den rektangulära stensättningen är en husgrund. Käll: Inv. handl. 1936 M. Thålin Fornl. nr 3 i Thålins inv. Inget fornlämningsliknande kunde iakttagas. Platsen igenväxt av slån och nypon. Beskrivningen är inte kvalitetssäkrad. Information kan saknas, vara felaktig eller inaktuell. Se även Inventeringsbok.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2017:5848	Härd	Samma beskrivning som L2017:5685. Tillägg 2002.	Ingen antikvarisk bedömning

Lämningsnr	Typ	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
L2017:5685	Gravfält	Gravfält 120x20 m (NV-SÖ) bestående av 13 fornlämningar. Dessa utgörs av 3 högar 9 runda stensättningar och 1 skeppsformigstensättning. Högarna är 5-6 m diam och 0,4-0,5 m h. De runda stensättningarna är 5-7 m diam och 0,2-0,4 m h. En stensättning i gravfältets N del är upplagd kring ett 5x3x2 m st stenblock. Stensättningen är 7 m diam och 0,3-0,4 m h. Fyllning av 0,2-0,4 m st stenar. I V kantkedja 0,3-0,4 m h av 0,4-0,8 m l stenar. De övriga stensättningarna är övertorvade med ibland rikligt med sten i ytan 0,2-0,4 m st. Den skeppsformiga stensättningen är 6 m l (NÖ-SV) och 2,5 m br. Kantkedja 0,2 m h av 0,2-0,4 m l stenar. Skärvstenar 0,5 m st. Den ligger i gravfältets S del. Belamrad med ogräs och använd som kompost. Gravfältet förstört av bebyggelse och skräp. Gravfältet uppdelat i 2 grupper med 6 fornlämningar i den ena och 7 i den andra 25 m mellan grupperna. T Beskrivningen är inte kvalitetssäkrad. Information kan saknas, vara felaktig eller inaktuell. Se även Inventeringsbok.	Fornlämning
L2017:5820	Gravfält	Gravfält 35x30 m (Ö-V) bestående av 7 fornlämningar. Dessa utgörs av 7 runda stensättningar 5-7 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvade gravfältet beväxt med rönnfläder-björksly och granar. V under slyt och gamla trädgårdsremsor finns kanske ytterligare fornlämningar. Enligt uppgift från flera markägare i området avser namnet Kämpabacken gravfälten nr 4 om 44 i stället för som på ek.kartan felaktigt nr 5! T Beskrivningen är inte kvalitetssäkrad. Information kan saknas, vara felaktig eller inaktuell. Se även Inventeringsbok.	Fornlämning
L2017:4780	Gravfält	Gravfält 50x30 m (NÖ-SV) till NV-SÖ) bestående av 7 fornlämningar. Dessa utgörs av 4 högar och 3 runda stensättningar. Högarna är 6-7 m diam och 0,4-0,5 m h. De runda stensättningarna är 6 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvade, en har klotformig mittsten 0,3 m st. Gravfältet kraftigt överväxt med nypon och annan buskvegetation där ytterligare fornlämningar kan finnas. Vid granskningstillfället nyklippt i S delen.	Fornlämning

Gunne reste denna stenhäll.” Runstenen är placerad i Östra Ryds socken, vilket är relativt långt från Ekerö, men ingenting motsäger att det är Ekerö i Mälaren som avses. Under medeltiden benämndes både socknen och kyrkan omväxlingsvis Askanäs eller Ekerö, och tillhörde Strängnäs stift.

Ekerö kyrka utvidgades kring år 1300 till en gotisk salskyrka. Koret revs och sakristian tillkom under denna ombyggnad. På 1400-talet försågs kyrkan med torn och tegelvalv. År 1543 omnämns för första gången Ekerö prästgård (då inom byn Torslundas ägor) i skrift, och under samma period fanns, enligt Gustav Vasas jordebok, två frälselandbor på Askanäs. År 1647 brann kyrkan, som efter det kom att renoveras under 1680-talet på initiativ av greve Erik Lindschöld, som även finansierade en del av arbetet. (Bratt 1994).

Bland kyrkans inventarier kan nämnas dopfunten av kalksten och granit, vars mellandel härstammar från 1100-talet medan överdel och fot höggs år 1955. Ett av de mest påfallande fynden utgörs dock av gravstenen L2013:3163. Stenen är från 1100-talets andra

hälft och har en latinsk runinskrift längs övre kanten. Under inskriften finns ett likarmat Sankt Georgskors vilket blivit en symbol för Ekerö kyrka. Inskriften lyder ”Ingeborg filia Ermundi iacet hic” (U 15) vilket betyder ”Ingeborg Ermunds dotter vilar här”. Ingeborg bodde troligtvis på Askanäs under perioden och kan ha varit gift med Erik den heliges bror Joar Jedvarsson. Deras dotter ska ha varit gift med den i Erikskrönikan omnämnde Jon Jarl, något som dock inte säkert har kunnat beläggas.

Tidigare undersökningar

Östra Ekerö har varit föremål för en arkeologisk förstudie 1998 (Bäckman-Thoor 1998) vilken bland annat omfattade Ekerö sommarstad. År 2014 genomfördes en arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning i samband med dräneringsarbeten runt om kyrkobyggnaden. Direkt norr om långhuset framkom vid tillfället två skelettgravar som 14C-daterades till 1300-talet. Söder om kyrkan påträffades bitar av röd sandsten som eventuellt härrör från äldre gravmonument (Andersson 2016).

Genomförande

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska utredningen var enligt förfrågningsunderlaget "...att analysera området och ta fram dokumentation och fakta (värdebeskrivning) inför samråd med berörda myndigheter (kommun och Länsstyrelse) samt privatpersoner." (förfrågningsunderlag 2020-07-17). Efter samråd med Ekerö pastorat beslutades att dokumentation bör motsvara en arkeologisk utredning etapp 1, det vill säga en fältinventering samt kart- och arkivanalys. Utredningen motsvarar inte till fullo en utredning enligt KML 2 kap med syfte "...att ta reda på om en fornlämning berörs av ett planerat arbetsföretag" (KML 2 kap §11) då detta även kräver en etapp 2, omfattandes markingrepp.

Metoder och arbetsmoment

En okulär fältinventering genomfördes inom hela UO.

Arkivanalysen har omfattat en genomgång av Antikvarisk Topografiska arkivet (ATA), Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev (SDHK), Kulturmiljöregistret (KMR). SAMLA -Riksantikvarieämbetets öppna arkiv samt Institutet för Språk och Folkminnen (Ortnamnsarkivet).

Kartanalysen har omfattat en genomgång av Rikets allmänna kartverks samt Lantmäteristyrelsens och Lantmäterimyndigheternas arkiv. Inför fältarbetet upprättades historiska kartöverlägg i GIS-miljö (QGIS 3.10).

Inga markingrepp har gjorts. Impedimenten omfattas av ett generellt biotopskydd och ingen åverkan på växtlighet har gjorts.

Dokumentation

Inmätning i fält gjordes med RTK-GPS. Inmätta geometrier har lagrats och bearbetats i Intrasis 3.2. Kontextbeskrivningar upprättades i fält på pappersblankett. Informationen har därefter digitaliserats i samband med lagring i Intrasis, med bibehållen koppling till relaterad geometri. Samtliga kontexter fotograferades.

Fyndstrategi

Inga fynd har hanterats inom utredningen.

Rapportering och registrering

Utredningens resultat presenteras i denna rapport och har registrerats i Kulturmiljöregistret. Rapporten finns lagrad och tillgänglig digitalt i Riksantikvarieämbetets tjänst för lagring av arkeologiska rapporter - Forndok.

Resultat

Kart- och arkivanalys

Den intilliggande gården Askanäs omtalas för första gången i skriftliga källor år 1303, i samband med att Ragnhild, dotter till "Spiælbudæ" och hustru till Björn Ingolfsson, upprättar ett testamente och skänker 2 mark penningar till "askanæs" kyrka (SDHK nr 1994).

År 1343 anges att Marsken Anund Finvidsson och hans hustru Gunnild Hemmingsdotter befullmäktigat advocatus i Stockholm Sune Halstansson att giva abbedissan i Vårfruberga kloster fasta på ovan nämnda gods i Tråkvista i Askanäs socken (SDHK nr 4885).

Senare omtalas gården år 1348 då Riddaren Birger Magnusson, stockholmsfogden Olof Stråle, strängnäsiskaniken Halstan från Grödinge (Svartlösa härad), kyrkoherde Johannes i Huddinge, väpnaren Johannes i "Righiby" och Hinze, "dictus Sævinkrylts", intygar att nämndeman Anders Larsson från "Uttringe" m.fl. domare tilldömt domprosten Nils i Strängnäs 4 örtugland och 2 penningland jord i Askanäs, som herr Knut i Närlunda i Askanäs socken pantsatt till honom. (SDHK-nr 5541).

En obekräftad uppgift finns också att gården omnämns redan år 1279 (ISOF Askanäs nr2). Uppgiften refererar till Svenskt Diplomatarium men har ej gått att verifiera.

Askanäs omtalas även i Erikskrönikan. I denna nämns en Jon Jarl som efter att ha återvänt från ett korståg "bland ryssar och ingermanlänningar" ska ha slagits ihjäl på sin gård Askanäs. Jon Jarls fru ska då ha flytt över fjärden till Hundhammar (dagens Norsborg). Där samlade hon ihop folk för att kämpa mot gärningsmännen och besegrade dem slutligen vid "Eesta skär" (troligtvis holmen Estbröte mellan Ekerö och Botkyrka). Händelserna är inte historiskt förankrade och Jon Jarl har inte kunnat identifieras (Jansson 1986).

Ekerö har sitt tidigaste omnämnande på runstenen U 170 (akru), vilken dateras till andra halvan av 1000-talet (fig. 2). Runstenen är belägen i Bogesund, Östra Ryds socken, Vaxholms kommun. Betydelsen av namnet Ekerö torde vara "ön där det växer ekar" (Wahlberg 2003).

Ekerö socken är karterat redan år 1684. Kartan är dock inte av den kvalitet att en godtagbar rektifiering mot nutida kartmaterial går att göra. Utöver kyrkan samt Asknäs finns de idag kända enheterna Älby, Sundby, Nibbla och Prästgården markerade (Akt A23-1:1).

På 1730 års ägomätning och arealavmätningsskartor ges relativt omfattande information om området i och kring UO (fig. 4). Ett flertal byggnader är angivna, dock ej inom UO. I direkt anslutning till kyrkogården, på dess nordvästra sida, är en körsbärsträdgård markerad (inom UO). Denna finns dock inte på det senare kartmaterialet från år 1870 (Akt: 01-eke-51). År 1730 finns en klockstapel med klockarstuga markerade, där klockstapeln har samma läge som lämningen L2017:5842 (registrerad i KMR som en hög). Söder om, men i direkt anslutning till UO, finns en backstuga, vid ett läge som kallas Oxeludden, sannolikt dagens Aludden. Läget är nära, men inte identiskt (något väster om) med lämningen L2017:5843 (gravfält). Askanäs markeras med två byggnader samt fattigstuga och bryggstuga (akt A23-2:1 & 01-ek1-10). Askanäs kompletteras i det senare kartmaterialet med ett flertal byggnader bland annat en smedja.

Området förändras förhållandevis litet (dock med en övergång från hagmark till sammanhängande åkermark) fram till 1951 års ekonomiska karta, då kyrkogården är väsentligt utbyggd. Den på UO centralt placerade idag stående ladan finns tidigast markerad på den Häradsekonomiska kartan, upprättad mellan åren 1901-1906.

Den fornlämningsliknande lämningen L2017:5353 (hög och husgrund) finns inte markerad på något historiskt kartblad. Högen utgör sannolikt en naturbildning men husgrunden bedöms som en lämning (med oklart lagskydd). Inte heller den i föreliggande utredning påträffade lämningen objekt 258 har kunnat återfinnas i något kartmaterial. Objektet utgörs av en eventuell husgrund med spisröse.

Lämningen L2017:5685 är registrerad som ett gravfält (KMR) med en intilliggande, något apart belägen härd som har en egen beteckning (L2017:5848). Lämning-

Fig. 4. Karta från år 1730 över området kring Ekerö kyrka. Lantmäteriets kartarkiv, akt: A23-2:1.

arna har en gemensam beskrivning. I KMR finns inga uppgifter om undersökningar av gravfältet. I ATA finns dock noteringar om två undersökningar 1947 inom fastigheten Asknäs 1:77 vilket borde motsvara L2017:5848. Undersökningarna har berört stensättningar där båda tycks ha utgjort skelettbegravningar från yngre järnålder. Av beskrivningen har det sannolikt rört sig om tidigkristna begravnings (ATA Dnr 1434 & 5457 m fl).

Inventering

Inventeringen utfördes 2020-09-21 med högt stående vegetation på impedimenten. Åkermarken utgjordes av stubbåker utom mindre partier i norr som utgjordes av plöjd åkermark.

UO utgörs till större delar av åkermark. Nivåerna sträcker sig från Mälarens vattennivå upp mot 20 m ö h. De högre liggande områdena i norr, intill och i mellan impedimenten, bör anses vara goda boplatslägen främst avseende tidsperioden äldre järnål-

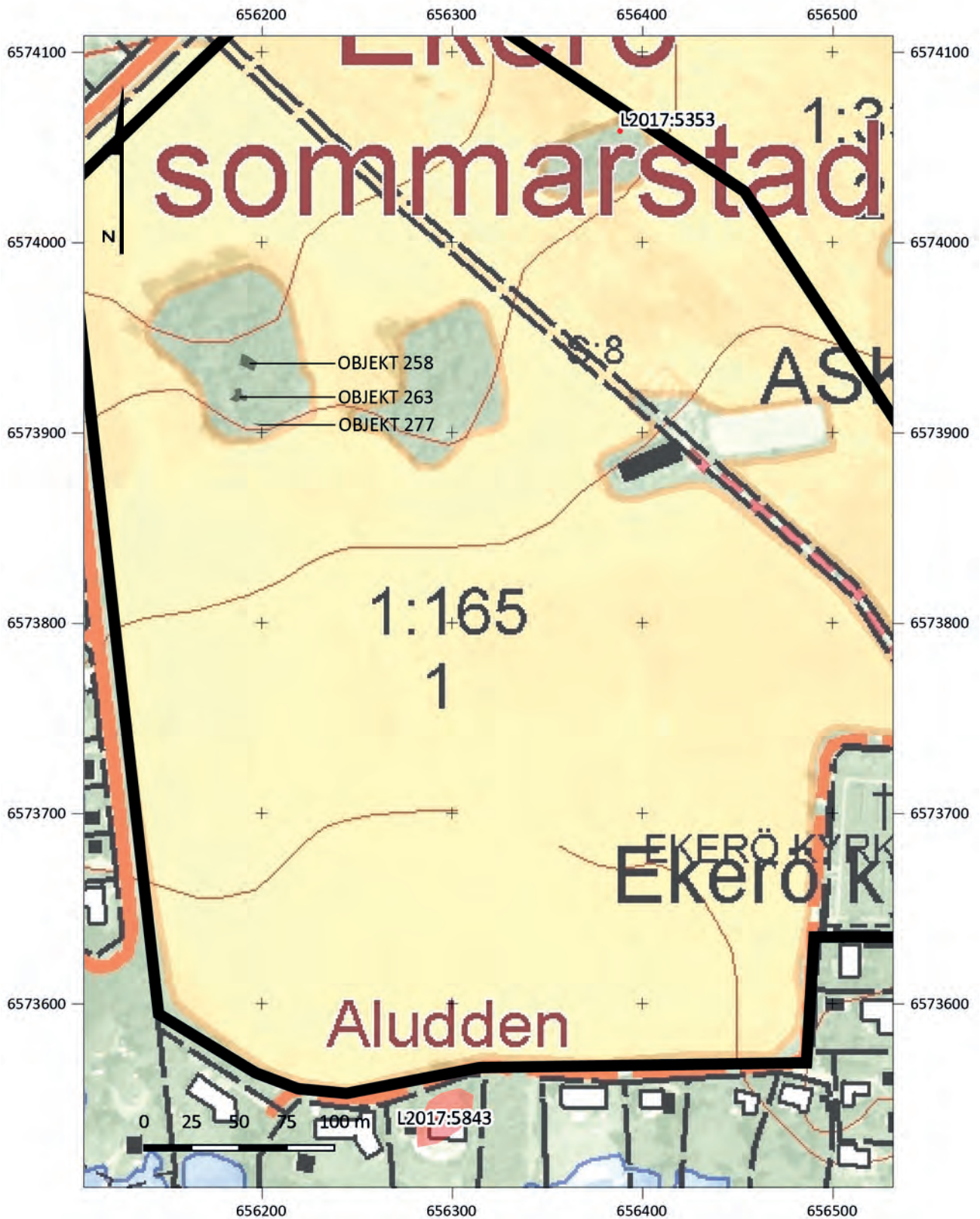

Fig. 5. Plan med påträffade objekt inom UO. Skala 1:3000. För beskrivningar, se tabell motstående sida.

der. Området närmast kyrkan samt intill gravfältet L2017:5843 bedöms även det utgöra ett riskområde med möjlig förekomst av fornlämning, företrädesvis från vikingatid, medeltid och historisk tid.

Vid ett inom UO centralt beläget impediment påträffades tre objekt (258, 263 och 277) vilka utgjordes av en möjlig husgrund och två röjningsrösen (fig. 5 samt tabell nedan). Den mycket kraftiga vegetationen omöjliggjorde en säker bedömning av husgrunden och denna bör åtminstone delvis avtorvas vid en eventuell arkeologisk utredning etapp 2 för att säkerställa datering och antikvarisk status.

Den sedan tidigare kända lämningen L2017:5353 konstaterades överensstämma med nuvarande beskrivning i KMR. Högen är mycket otydlig och utgör sannolikt en naturbildning. Husgrunden är kraftigt överväxt och finns ej markerad på något historiskt kartblad. Den bör vid en eventuell markexploatering delavtorvas i en utredning etapp 2 för att klargöra datering och antikvarisk status.

Tolkning och värdering

Kyrkan och kyrktomten är registrerad i Kulturmiljöregistret (KMR L2012:288) med en antikvarisk bedömning som "möjlig fornlämning". Rekommenderad

Objekt/ lämning	Typ	Storlek	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
258	Husgrund	8 x 5 m. 0,3 m hög	Rektangulär. Ca 8 x 5 m (Ö-V) och 0,3 m hög. I norr en syllstensrad bestående av glest lagd rundad sten med en storlek av 0,25-0,55 m. Norra sidan är terrassliknande bestående av syllsten blandad med jord. På södra sidan finns en berghäll och saknar syllsten. Kraftigt beväxt med slån, nypon, asp och rönn. Centralt i anslutning till norra långsidan i slånbuskage finns skärvig sten med sotblandad jord vilket tolkas som rester av ett spisröse. Beläget i svag sydslutning på impediment.	Möjlig fornlämning
263	Röjningsröse	6 x 3 m. 0,3-0,5 m hög.	Oregelbunden. Ca 6 x 3 m (N-S) och 0,4 m hög. Består av 0,3-0,5 m stora mestadels rundad men enstaka spräckt sten. Övermossad. Något uppdraget läge intill gammal hagmark på impediment.	Övrig kulturhistorisk lämning.
277	Röjningsröse	3 x 2 m. 0,3 m hög	Röjningsröse. Rektangulär. Ca 3 x 2 m (V-Ö) och ca 0,3 m hög. Terrassliknande form med en stenrad mot söderut liggande åkermark. Enstaka skärvig sten. Mossa och torv på lämningen.	Övrig kulturhistorisk lämning
L2017:5353	Fornlämning liknande lämning	-	Tidigare registrerad med giltig beskrivning i KMR.	Övrig kulturhistorisk lämning

Fig. 6. Objekt 258 - husgrund. Från sydöst.

antikvarisk status är dock enligt KMR fornlämning och bevakningsobjekt, vilket betyder att eventuella exploateringar kan kräva en arkeologisk förundersökning alternativt utredning enligt KML 2 kap. Fyndet av bevarade begravningar från medeltid intill kyrkobyggnaden tyder på att ytterligare lämningar kan förväntas finnas inom kyrkogårdsområdet. Den nära avståndet i rum, och sannolikt även i tid, till Asknäs bytomt är ytterligare en faktor som talar för att idag ej kända fornlämningar kan finnas inom kyrkogårdsområdet.

Vidare är Ekerö kyrka omnämnd på en runsten som är äldre än dagens kyrka. Detta måste anses vara en stark indikation på att det sannolikt har funnits en äldre kyrkobyggnad med intilliggande tidigkristna begravningar. Området kring kyrkogården bör mot bakgrund av detta betecknas som högtintressant ur ett arkeologiskt perspektiv.

De kringliggande gravfälten, med dateringar som delvis kan antas vara samtida med de tidigaste händelserna kring Asknäs och kyrkan, är givetvis av vikt vid tolkningen av området. Kyrkan och bytomten bör definitivt behandlas som en gemensam kontext och, med utgångspunkt från kringliggande lämningar, kan det även misstänkas finnas spår av äldre verksamheter inom hela ytan.

Det historiska källmaterialet kring Asknäs och kyrkan är omfattande och av mycket stort värde. Kunskapen om personerna som har verkat i området, samt den mytbildning som finns kring de historiska händelserna, är av stort värde som grund för att diskutera tiden kring sen vikingatid och tidig medeltid. Både ur ett vetenskapligt och ett pedagogiskt perspektiv.

Föreliggande utredning rekommenderar en utredning etapp 2, omfattandes sökschaktning inom de ytor som kommer att beröras av ett framtida arbetsföretag. Beslutande myndighet för en eventuell utredning etapp 2 enligt KML 2 kap är Länsstyrelsen Stockholm.

Referenser

Skriftliga källor

Andersson, L. 2016. Ekerö kyrka. Arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning. Stockholms läns museum. Rapport 2016:03

Bratt, P. 1994. Mälaröarna kulturhistoriska miljöer. Stockholms läns museum.

Bäckman-Thoor, K. 1998. Arkeologisk förstudie: Östra Ekerö, Uppland, Ekerö och Lovö socknar. Riksnantikvarieämbetet. UV Mitt. Rapport 1998:8

Jansson, S-B. 1986. Erikskrönikan. Redigering, inledning och kommentar. Tidens förlag. Stockholm.

Tuulse, A. 1954. Ekerö kyrka. Upplands kyrkor nr 68. Uppsala 1954.

U+nr Upplands Runinskrifter. Wessén, Elias. 1940. Ur Sveriges runinskrifter, sjätte bandet. Uppsala.

Wahlberg, M. (red). 2003. Svensk ortnamnslexikon. Språk och folkminnesinstitutet. Uppsala.

Digitala källor/arkiv

KMR <https://www.raa.se/hitta-information/fornsok/>

ISOF Institutet för språk och folkminnen. <https://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html>

SDHK Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev. <https://riksarkivet.se/sdhk>

SGU Sveriges Geologiska Undersökning. Kartgenerator. <http://www.sgu.se/>

Riksintressen. Sveriges länskarta (webbGIS) <https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/riksintressebeskrivningar/>

Analoga arkiv

ATA Antikvarisk Topografiska Arkivet. Östra stallet. Storgatan 43. Stockholm.

Historiska kartor

Lantmäteriet kartsök: <https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>

Akt: A23-2:1. Ägomätning 1730. Lars kietzling.

Akt: 01-eke-105. Gränsbestämning, ägoutbyte. 1926.

Akt: Skå J112-75-18. Häradsekonomiska kartbladet. 1901-1906.

Akt: A23-1:1. Sockenkartan. 1684. Jakob Braun.

Akt: 01-eke-51. Rågångsätgård. Kyrkogården, fattighuset. 1870.

Akt: Stockholm J243-75-1. Generalstabskarta. 1919.

Akt: Norsborg J133-10i4c53. Ekonomiska kartbladet. 1953.

Akt: A23-1:2. Ekonomisk karta. Okänt årtal (sannolikt 1800-tal)

Akt: 01-ek1-10. Arealavmätning, skattläggning. 1730.

På uppdrag av Bjerking AB har genomförts en arkeologisk utredning i form av en arkiv- och kartanalys samt fältinventering inför en planerad utvidgning av Ekerö kyrkogård i Stockholms län. Vid utredningen påträffades tre tidigare okända objekt av antikvariskt intresse. Ytterligare lämningar, ej synliga ovan mark, bedöms kunna finnas inom det berörda området.

